

EWA NIESTOROWICZ*, MAGDALENA SZUBIELSKA**

*Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Sztuk Pięknych

**Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5837-6332>, <https://orcid.org/0000-0002-8437-0871>

Wpływ deskrypcji dzieła sztuki na jego percepcję

The Influence of the Description of a Work of Art on Its Perception

STRESZCZENIE

Artykuł niniejszy podejmuje problem percepcji estetycznej brzydoty w sztuce. Celem prezentowanych badań jest poznanie recepcji dzieł sztuki współczesnej w ocenie studentów Wydziału Artystycznego UMCS, a także porównanie tych ocen grup studentów, którzy zapoznali się bądź nie z deskrypcją (w formie opisu dzieł sztuki i oprowadzania kuratorskiego).

Celem artykułu była zatem próba odpowiedzi na pytanie: czy poznanie informacji w formie opisu tekstowego i deskrypcji kuratorskiej, dotyczących badanych dzieł sztuki i ich autorów, ma wpływ na zakres rozumienia i ocenę oglądanego dzieła, a więc w jaki sposób informacja o dziele lub jej brak wpływają na percepcję i wartościowanie estetyczne dzieła.

Słowa kluczowe: deskrypcja, recepcja dzieła sztuki, estetyka brzydoty, eksperckość

SUMMARY

The following article deals with the problem of the perception of aesthetic ugliness in art. The research presented in the article focuses on the reception of contemporary art assessed by two groups of students of the Faculty of Arts of the Maria Curie-Skłodowska University. One of the groups has got acquainted with the description (in the form of a text and guided curatorial tours) and the other one has not. Students' assessments from the two groups are later on compared.

The aim of the article was therefore an attempt to answer the question: does being familiar with the description of studied works of art and their authors in the form of a text and curatorial guidance influence the scope of understanding and assessment of the work being watched, and therefore how the information about the work or its lack affect the perception and aesthetic value of the work?

Key words: descriptive, reception of a work of art, aesthetics of ugliness, expertness

Wiadomo, że odczytanie wartości zakodowanych w komunikacie, jakim jest dzieło sztuki, zależy od odbiorcy. W teorii Ingardena (1958) wartości estetyczne traktowane są jako byty obiektywne, tkwiące immanentnie w przedmiocie, a do ich dostrzegania potrzebne jest swoiste nastawienie ze strony interpretatora. Obserwator musi być zatem przygotowany do ich odbierania i przeżywania (Niestorowicz 2007; Gołaszewska 1973; Hohensee–Ciszewska 1976). Odbiór estetyczny dzieła sztuki, jak zauważa Gołaszewska, uzależniony jest od bardzo wielu czynników, m.in. poziomu wiedzy, osobowości odbiorcy, kultury społeczeństwa, w której odbiorca funkcjonuje. Z pewnością znajomość wizualnego języka sztuki pogłębia postawę estetyczną, czyni ją bardziej elastyczną, zdolną do przyjmowania różnych form artystycznych, pomaga w odbieraniu sztuki trudnej i nowej. Na tok i strukturę przeżycia estetycznego będzie miał także wpływ typ dzieła sztuki, z którym styka się odbiorca (Niestorowicz, Szubielska 2017, 228–242; Gołaszewska 1973, 331–332).

Odbiór sztuki współczesnej nie jest rzeczą łatwą, czasami powoduje tzw. szok estetyczny, który wynika ze zderzenia upodobań odbiorcy i awangardowych poczynań artysty. Jak pisze Gołaszewska (1973), z pewnością sztuka z przeszłości jest obszarem bezpiecznym, dobrze znanym, chroni od przerażającej sztuki nowej. Szczególnie skomplikowana w odbiorze jest brzydota w sztuce, która od wieków kojarzona była ze złem – zło jest przeciwieństwem dobra i jest jego piekłem, zaś „brzydota jest piekłem piękna”, jak pisał w swym dziele *Estetyka brzydoty* Karl Rosenkranz (1984). Dopiero w XIX w. brzydota pojawia się jako osobna kategoria estetyczna, zyskując pozytywną wartość (Eco 2009). Jednak od widzów profesjonalnych, którzy mają przygotowanie artystyczne, oczekuje się nie tylko odczytania i zrozumienia założeń sztuki współczesnej, ale także aktywnej postawy, która angażuje odbiorcę, każąc mu uczestniczyć w dziele, bądź je dopełniać, a nie występować jedynie w roli osoby kontemplującej (Gołaszewska 1984).

W badaniach prezentowanych w niniejszym artykule wszyscy studenci, którzy wzięli udział w eksperymencie, studiują na kierunku artystycznym, traktujemy ich zatem jako ekspertów przygotowanych do odbioru dzieła sztuki, także współczesnej. Należy również podkreślić, że badania zostały przeprowadzone w warunkach naturalnych, w Galerii Labirynt w Lublinie, prezentującej sztukę współczesną, tak więc odbiorcy mieli okazję wejść w interakcję z realnymi dziełami, a nie tylko z ich reprodukcjami, które często nie oddają dzieła w sposób obiektywny (np. zmieniają kolory, inaczej operują światłem, nie dają pojęcia o formacie dzieła).

Interesujące wydało nam się pytanie, czy studenci kierunków artystycznych posiadają wystarczające umiejętności, aby rozszyfrować kody zaproponowane przez obecnie tworzących artystów, bez wskazówek interpretacyjnych, czy też potrzebują wsparcia w postaci deskrypcji kuratorskiej. Zwłaszcza że poddane

analizie dzieła przedstawiają trudną w odbiorze brzydotę. Z literatury przedmiotu, a także wcześniejszych badań (Szubielska, Niestorowicz, Bałaj 2016, 21–34; Niestorowicz, Szubielska, Błaszak 2013; Szubielska, Francuz, Niestorowicz, Bałaj 2018) wynika, że zapoznanie się z informacją katalogową na temat dzieła i jego autora ma wpływ na percepcję i wartościowanie estetyczne sztuki współczesnej, szczególnie w ocenie laików. Czy dostarczona wiedza będzie miała także wpływ na oceny dzieł dokonane przez ekspertów w dziedzinie sztuki? Badania empiryczne w niniejszym artykule podejmą próbę odpowiedzi na powyższe pytanie.

EKSPERYMENT – BADANIE OPINII. PERCEPCJA ESTETYCZNA BRZYDOTY W WYBRANYCH DZIEŁACH SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ

Cel badań

Jak już wspomniano, celem badań jest poznanie recepcji dzieł sztuki współczesnej w ocenie studentów Wydziału Artystycznego UMCS, a także porównanie tych ocen grup studentów, którzy zapoznali się bądź nie z informacją na temat dzieł.

Szukano empirycznej weryfikacji hipotezy, czy poznanie informacji w formie opisu tekstowego i deskrypcji kuratorskiej, dotyczących badanych dzieł sztuki i ich autorów, ma wpływ na zakres rozumienia i ocenę oglądanych dzieł. Innymi słowy, postanowiono empirycznie sprawdzić, czy informacja o dziele lub jej brak wpływają na percepcję i wartościowanie estetyczne dzieła.

Hipotezy i pytania badawcze

Niniejsza hipoteza, wywiedziona m.in. z literatury przedmiotu, a także z wcześniejszych badań na temat recepcji sztuki (Niestorowicz, Szubielska 2017, 228–242; Szubielska, Niestorowicz, Bałaj, 2016; Niestorowicz, Szubielska, Błaszak, 2013; Szubielska, Francuz, Niestorowicz, Bałaj 2018) pozwala sformułować następujące tezy:

- Wiedza (w formie opisu tekstowego i deskrypcji kuratorskiej) ma wpływ na ocenę piękna i zrozumienie współczesnych dzieł sztuki z założenia niepięknych. Po otrzymaniu deskrypcji, a także oprowadzaniu kuratorskim prace oceniane są jako bardziej piękne (H1), a także bardziej zrozumiałe (H2) niż w sytuacji, gdy odbiorcom nie podano wskazówek interpretacyjnych.

- Korelacja między różnymi wymiarami oceny estetycznej. Im wyżej oceniane jest piękno dzieł sztuki współczesnych (z założenia niepięknych), tym wyżej oceniane są one na wymiarze: zafascynowania nimi (H3), poczucia rozumienia (H4), mistrzostwa (H5).

- Dodatkowo sformułowano następujące pytania badawcze: Czy deskrypcja tekstowa w formie opisu i oprowadzania kuratorskiego powoduje wzrost zafascy-

nowania dziełem (P1) oraz uznania mistrzostwa dzieła (P2)? Czy ocena poszczególnych, z założenia niepięknych, dzieł współczesnych oglądanych na wystawie różni się na wymiarze piękna (P3)?

Narzędzie badawcze

Narzędziem badawczym zobiektywizowanej oceny stała się ankieta porządkująca ocenę poddanych analizie prac. Badane osoby, po obejrzeniu całej wystawy, oceniały wybrane prace w czterech wymiarach doświadczenia estetycznego: piękna, zafascynowania, poczucia rozumienia, mistrzostwa. Instrukcja dla badanych była następująca: „Przy każdej oglądanej pracy (lub cyklu prac) zaznacz pod jej tytułem, na ile wydaje Ci się ona: brzydka – piękna, odpychająca – fascynująca, niezrozumiała – zrozumiała, a także czy oceniasz ją jako szmirę, czy raczej arcydzieło”. Ocen dokonywano na 7-stopniowej skali typu Likerta. Analogiczne skale oceny estetycznej dzieł przedstawiających brzydotę stosowały Niestorowicz i Szubielska (2017) w badaniach oceny malarstwa. W niniejszym badaniu została zmodyfikowana jedynie ostatnia skala, tak by mogła odnosić się ona nie tylko do obrazów (gdzie opisano ją jako „bohomasz – arcydzieło”), ale także prac wykonanych w innych technikach. Każdy z badanych dokonywał oceny estetycznej dziewięciu dzieł (przy czym przez „dzieło” rozumiemy zarówno pojedynczą pracę, jak i cykl prac prezentowanych w ramach wystawy).

Grupa badana

W badaniu wzięły udział 22 osoby (16 kobiet i sześciu mężczyzn) w wieku 19–24 lat ($M = 21,32$; $SD = 0,95$). Wszystkie osoby uczestniczące w badaniu były studentami Instytutu Sztuk Pięknych Wydziału Artystycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Studenci zostali przydzieleni do dwóch grup – eksperymentalnej ($N = 12$), która oceniała prace po przeczytaniu deskrypcji w formie opisu tekstowego i wysłuchaniu informacji kuratorskiej, i kontrolnej ($N = 10$), która oceniała prace bez żadnych informacji.

Procedura badawcza

Badania miały charakter grupowy, a odpowiedzi zaznaczono na papierowym arkuszu. Badani oceniali wybrane dzieła na wystawie zbiorowej „Uporczywe upodobanie” w Galerii Labirynt w Lublinie. Badani z grupy eksperymentalnej mieli do dyspozycji deskrypcję w formie opisu każdego z badanych dzieł, a także oprowadzanie kuratorskie, które trwało około 40 minut. Studenci z tej grupy otrzymali szczegółowe informacje na temat autorów, badanych dzieł, a także kontekstów powstawania danego dzieła. Całość – przeczytanie opisów, wysłuchanie informacji kuratora i ocena badanych dzieł – zajęła grupie eksperymentalnej około 1,5 godz.

Druga grupa badanych studentów, grupa kontrolna, która oceniała prace bez żadnych informacji kuratorskich, spędziła na wystawie około 50 minut.

Każdorazowo zadaniem badanych było zaznaczenie na siedmiostopniowej, dwubiegunowej skali, na ile dane dzieło uznają za brzydkie – piękne, odpychające – fascynujące, niezrozumiałe – zrozumiałe. Oceniali także kunszt artysty, który stworzył daną pracę, na skali szmira – arcydzieło.

Materiał badawczy

Materiał badawczy stanowiły wybrane dzieła prezentowane na wystawie zbiorowej „Uporczywe upodobanie” w Galerii Labirynt w Lublinie (w dniach 21.04.2017 – 04.06.2017) wraz z ich opisami kuratorskimi. Kuratorkami wystawy były Paulina Kempisty i Aleksandra Skrabek. Dzieła wybrane do badań stanowiły prace, z którymi zapoznanie się nie wymagało dużo czasu (stąd z oceny zostały wyłączone dłuższe prace wideo oraz praca z pogranicza sztuki i nauki autorstwa Karoliny Żyniewicz). Ponadto ocenie nie zostały poddane prace zawierające treści erotyczne (te mogły zostać bowiem odczytane nie przez pryzmat ich piękna bądź brzydoty, ale poprzez ich szczególnie emocjonalny charakter). Materiał badawczy stanowiło zatem dziewięć następujących dzieł: (1) Aleksandra Ska *Birth of Capitalism*; (2) Monika Zadurska-Bielak, Tomasz Bielak *This is not Wonderland*; (3) Aneta Grzeszykowska *Selfie (#17, #14, #11, #1, #7)*; (4) Diana Lelonek *Karol Darwin porośnięty Aspergillus versicolor*; (5) Robert Kuśmirowski *Liberum Animum*; (6) Olaf Brzeski *Powielacz*; (7) Barbara Formella *Beautiful Deformations*; (8) Zuza Krajewska *Cykl Urazy (Anatol, Robert, Zosia)*; (9) Jacek Malinowski *Dyktator/Plama/Próba*¹.

Wystawa „Uporczywe upodobanie”, jak zauważają kuratorki, została zainspirowana określeniem *delectatio morosa*, zaczerpniętym ze średniowiecznej scholastyki, odnoszącym się do pokusy grzechu (Tomasz z Akwinu 2017, 71–89), oznaczającym „zatrzymywanie się myślą na niedozwolonej przyjemności”. „Prezentowane prace – piszą dalej Kempisty i Skrabek – stanowią materializację natrętnych wizji, fascynacji, lęków oraz fantazji – docierającą niekiedy do granicy estetycznej wytrzymałości. Wiele prac obecnych na wystawie odnosi się do ciała, [...] świadomego operowania defektem, ujawniania naturalnego procesu starzenia się bądź prób jego zaburzenia poprzez ingerencje w komórki. [...] Brzydota pojawia się bezpiecznie odgradzona od widza, niekiedy sfetyzowana, nie obrzydza, lecz fascynuje, pokazując, że przedmiot brzydkości może stać się obiektem pożądania. Tytułowe uporczywe upodobanie to także niemożność odrzucenia natarczywych myśli i pragnień, nieustanne podążanie za tym, co nie mieści się w granicach stanu, który zwykle się nazywać normalnością. Wystawa jest próbą

¹ <https://labirynt.com/uporczywe-upodobanie/>

ujawnienia tych skłonności i upodobań, [...] pragnienia te mogą niekiedy przybrać niepokojący kształt, odsłaniając ciemną stronę ludzkiego umysłu i tkwiącego w nim potencjału zła. Innym razem wiążą się z niepohamowaną potrzebą gromadzenia przedmiotów lub obsesyjnie powtarzanymi czynnościami” (Kempisty, Skrabek 2017, 17–22)².

Wyniki

Uzyskane w badaniu wyniki zostały wprowadzone do arkusza programu SPSS, z wykorzystaniem którego wykonano wszystkie niżej opisane analizy statystyczne.

Sprawdzono warunek normalności rozkładu, a następnie policzono cztery testy t dla prób niezależnych dla zmiennej niezależnej zapoznanie się z informacją kuratorską w formie deskrypcji i oprowadzania (tak, nie) i kolejnych zmiennych zależnych: ocena piękna dzieła, zafascynowanie dziełem, zrozumiałość dzieła, ocena mistrzostwa dzieła. Wszystkie analizy prowadzono dla uśrednionych (dla wszystkich ocenianych dzieł) wyników poszczególnych wymiarów oceny estetycznej. Statystyki opisowe wyników uzyskanych w badaniu, z podziałem na wyniki grupy eksperymentalnej i kontrolnej, zawiera tabela 1. Grupa odbiorców, która zapoznała się z informacją kuratorską (w postaci deskrypcji i oprowadzania), oceniała prace eksponowane na wystawie jako istotnie bardziej: piękne, $t(20) = -2,29$, $p = 0,017$, $d = -0,98$, fascynujące, $t(16,21) = -3,69$, $p = 0,002$, $d = -1,58$, zrozumiałe, $t(14,91) = -3,12$, $p = 0,004$, $d = -1,34$, niż grupa widzów, która nie otrzymała informacji kuratorskiej (por. tabela 1). Ocena prac na skali mistrzostwa nie różniła się istotnie w grupie eksperymentalnej i kontrolnej, $t(20) = -1,87$, $p = 0,077$.

Tabela 1. Statystyki opisowe uśrednionych ocen brzydoty, zafascynowania, zrozumienia, mistrzostwa prac eksponowanych na wystawie „Uporczywe upodobanie”

Warunek		Średnia	Odchylenie standardowe
Brzydka_piękna	kontrolny	3,65	0,56
	eksperymentalny	4,38	0,87
Odpychająca_fascynująca	kontrolny	3,45	0,45
	eksperymentalny	4,59	0,95
Niezrozumiała_zrozumiała	kontrolny	3,11	0,51
	eksperymentalny	4,37	1,28
Szmira_arcydzieło	kontrolny	3,9	0,44
	eksperymentalny	4,47	0,87

² Zob. także <https://labirynt.com/uporczyweupodobanie/> (fragmenty wstępu do wystawy).

Po obliczeniu korelacji r Pearsona (na wynikach uśrednionych dla wszystkich ocenianych prac) stwierdzono, że ocena prac na skali brzydkie – piękne koreluje istotnie i dodatnio z oceną na skalach: odpychające – fascynujące ($r = 0,87$, $p < 0,001$), niezrozumiałe – zrozumiałe ($r = 0,88$, $p < 0,001$), szmira – arcydzieło ($r = 0,92$, $p < 0,001$).

Różnice w ocenie piękna poszczególnych dzieł analizowano z wykorzystaniem analizy wariancji z czynnikiem międzyobiektowym zapoznanie się z informacją kuratorską (tak, nie) oraz czynnikiem wewnątrzobiektowym oceniane dzieło (*Birth of Capitalism*, *This is not Wonderland*, *Selfie*, *Karol Darwin porośnięty Aspergillus versicolor*, *Liberum Animum*, *Powielacz*, *Beautiful Deformations*, *Cykl Urazy*, *Dyktator/Plama/Próba*). Stwierdzono istotny efekt główny czynnika zapoznanie się z informacją kuratorską, $F(1,19) = 4,5$, $p = 0,047$, $\eta^2 = 0,19$. W sytuacji oceny po oprowadzaniu kuratorskim i przeczytaniu deskrypcji prace oceniane były jako bardziej piękne niż w sytuacji oceny bez poznania informacji kuratorskiej (zob. tabela 1).

Ponieważ warunek sferyczności nie był spełniony, dla czynnika wewnątrzobiektowego policzono testy F z poprawką Greenhouse'a-Geissera. Stwierdzono istotny statystycznie efekt główny czynnika oceniane dzieło, $F(2,834, 53,846) = 11,33$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,37$. Wyniki testów (post hoc) z poprawką dla porównań wielokrotnych Bonferroniego wykazały, że praca *Birth of Capitalism* oceniana była jako istotnie mniej piękna niż prace: *This is not Wonderland* ($p = 0,017$), *Karol Darwin porośnięty Aspergillus versicolor* ($p < 0,001$), *Liberum Animum* ($p = 0,001$), *Powielacz* ($p = 0,002$), *Beautiful Deformations* ($p < 0,001$), *Cykl Urazy* ($p < 0,001$). Praca *Dyktator/Plama/Próba* oceniana była jako istotnie mniej piękna niż prace: *This is not Wonderland* ($p = 0,002$), *Beautiful Deformations* ($p < 0,001$), *Cykl Urazy* ($p = 0,035$). Ponadto praca *Beautiful Deformations* uznawana była za istotnie piękniejszą niż prace: *Selfie* ($p = 0,012$), *Karol Darwin porośnięty Aspergillus versicolor* ($p = 0,005$), *Powielacz* ($p < 0,001$).

Interakcja między analizowanymi czynnikami nie była istotna statystycznie: $F(2,834, 53,846) = 2,34$, $p = 0,087$.

Tabela 2. Ocena poszczególnych dzieł eksponowanych na wystawie „Uporczywe upodobanie” – statystyki opisowe

Oceniana praca	Średnia	Odchylenie standardowe
<i>Birth of Capitalism</i>	2,72	0,88
<i>This is not Wonderland</i>	4,31	1,43
<i>Selfie</i>	3,51	1,62
<i>Karol Darwin porośnięty Aspergillus versicolor</i>	4,06	1
<i>Liberum Animum</i>	4,56	1,76
<i>Powielacz</i>	3,76	1,32
<i>Beautiful Deformations</i>	5,36	1,18
<i>Cykl Urazy</i>	4,86	1,42
<i>Dyktator/Plama/Próba</i>	3,07	1,51

Dyskusja

Z niniejszych badań wynika, iż postawione na początku artykułu hipotezy zostały potwierdzone. Po zapoznaniu się z deskrypcją dzieł i oprowadzaniu kuratorskim prace oceniane są jako bardziej piękne (H1), a także bardziej zrozumiałe (H2) niż w sytuacji, gdy odbiorcom nie podano informacji kuratorskich. Można zatem zaobserwować wpływ wiedzy na ocenę piękna i zrozumiałości współczesnych z założenia niepięknych dzieł. Uzyskane wyniki są zgodne z wcześniejszymi doniesieniami z literatury przedmiotu, potwierdzają to także wcześniejsze badania, dotyczące wpływu informacji kontekstowej na recepcję sztuki współczesnej (Niestorowicz, Szubielska, Błaszak 2013), gdzie wprowadzenie deskrypcji spowodowało, iż badane osoby wyżej oceniły oryginalność trudnych w odbiorze obrazów abstrakcyjnych. Inne badania (Szubielska, Niestorowicz, Bałaj 2016), dotyczące wpływu zapoznania się z informacją katalogową na percepcję estetyczną malarstwa współczesnego przez ekspertów i laików, również pozwoliły na wyciągnięcie wniosku, iż – zgodnie ze stanowiskiem Pietras (2014) – opisy kuratorskie mogą przyczynić się do zrozumienia sztuki współczesnej (w wypadku przywołanych badań były to dzieła z kategorii malarstwa abstrakcyjnego, które zwykle sprawiają odbiorcom trudności interpretacyjne, zwłaszcza laikom³ w dziedzinie sztuki).

³ Laicy natomiast nie mają trudności w percepcji obrazów figuratywnych, malarstwa klasycznego, które jednak nie stanowiło przedmiotu niniejszych badań, zob. A. Furnham, J. Walker, 2001a, *Personality and judgement of Abstract, Pop Art, and Representational Paintings*, „European Journal of Personality”, 15, 57–72; A. Furnham, J. Walker (2001b). *The influence of personality traits, previous experience of art, and demographic variables on artistic preference*. „Personality and Individual Differences”, 31, 997–1017; G.C. Cupchik, R.J. Gebotys, 1988, *The search for meaning in art: Interpretative styles and judgements of quality*, Visual Art Research, 14, 38–50.

Badania zaprezentowane w niniejszym artykule ukazały również, że deskrypcje kuratorskie powodują wzrost zafascynowania dziełem (P1). Zdecydowanie bardziej oglądanymi w galerii dziełami zafascynowani byli odbiorcy, którzy czytali deskrypcje i uczestniczyli w oprowadzaniu niż ci, którzy nie brali w nich udziału. Natomiast nie stwierdzono różnic w ocenie mistrzostwa prac porównując odbiorców, którzy uczestniczyli w oprowadzaniu i czytali deskrypcje, i widzów, którym nie zaprezentowano informacji kuratorskich. Być może oceniając sprawność warsztatową artystów, interpretatorzy odnosili się do całej swojej wiedzy z historii sztuki, porównując oceniane prace do innych dzieł z obszaru sztuki współczesnej, więc oprowadzanie kuratorskie nie zmieniło ich ocen.

Interesujące rezultaty uzyskano w odniesieniu do korelacji ocen. Okazało się, że im wyżej oceniane jest piękno współczesnych z założenia niepięknych dzieł, tym wyżej oceniane są one w wymiarze: zafascynowania nimi (H3), poczucia rozumienia (H4), mistrzostwa (H5). Zakładane w hipotezie trzeciej, czwartej i piątej korelacje zostały zatem empirycznie potwierdzone w niniejszych badaniach. Wystąpienie korelacji jest również zgodne z wcześniejszymi badaniami (Niestorowicz, Szubielska 2017), gdzie poddano eksploracji problem percepcji estetycznej brzydoty w sztuce w ocenie dwóch grup studentów: „laików”, czyli osób nieprzygotowanych do odbioru sztuki oraz grupy studentów „ekspertów”, przygotowanych do odbioru dzieła sztuki. W badaniach tych również stwierdzono wysoki pozytywny związek między oceną piękna a zafascynowaniem i zrozumieniem, zarówno w grupie ekspertów, jak i laików, którzy oceniali dzieła jako bardziej piękne, deklarowali równocześnie większe nimi zafascynowanie, a także poczucie zrozumienia.

Niezwykle ciekawe, że odpowiedź na pytanie (P3): Czy ocena poszczególnych, z założenia niepięknych, dzieł współczesnych oglądanych na wystawie różni się w wymiarze piękna? – okazała się pozytywna. Oceny poszczególnych dzieł jako pięknych bądź brzydkich były istotnie różne. Za najpiękniejszą uznawano pracę *Beautiful Deformations*, która choć pokazywała zniekształcenia części ciała, była pracą niezwykle wysmakowaną estetycznie, wręcz przeestetyzowaną – widzowie więc najprawdopodobniej bardziej skupiali się na ocenie formalnej (Iśniący materiał) niż treściowej (zwyrodniałe części ciała). Fakt ukazania „zestetyzowanej” i „upięknionej” (Adorno 1994, 496) brzydoty w dziele sztuki, znacznie odbiegającej od sytuacji w świecie rzeczywistym, nie jest rzadkością w sztuce współczesnej. W swych przedstawieniach artyści wkładają cały swój kunszt warsztatowy, operując w taki sposób środkami artystycznymi i ubierając dzieło w na tyle estetyczną formę, aby odbiorca zaakceptował brzydotę, która jawić mu się będzie jako jedna ze strategii sztuki (Adorno 1994, 496).

Za istotnie mniej piękne niż większość pozostałych prac zostały uznane następujące dzieła: *Birth of Capitalism* oraz *Dyktator/Plama/Próba*. *Birth of Capitalism* jest pracą wizualnie bardzo oszczędną, wręcz trudną do interpretacji,

obraz jest rozmazany, wieloznaczny, więc możliwe, że interpretatorzy mieli utrudniony odbiór tego dzieła. Natomiast *Dyktator/Plama/Próba* jest przedstawieniem zła, praca ta przedstawia bowiem zbrodniarza nazistowskiego jako metaforycznego wampira. We wcześniejszych badaniach na temat estetyki brzydoty (Niestorowicz, Szubielska 2017), badani ocenili wizerunki zła jako istotnie bardziej piękne. Należy jednak podkreślić, że przedmiotem tych badań były przedstawienia zła ukazane w wizerunkach malarstwa klasycznego, jak na przykład w neoklasyzystycznym obrazie Josepha Antoniego Kocha *Piekło* czy też w przejmującym, symbolistycznym wizerunku *Lucyfera* Franza von Stucka. W przedstawieniach tych możemy zaobserwować wysmakowane estetycznie wizerunki zła, które odsyłają do fikcji literackiej, wierzeń ludowych, czy kulturowych. Wizerunki te często przedstawiają zło niejednoznacznie, postać diabła jawi się jako jednostka niezrozumiana, borykająca się z samotnością i cierpieniem. Ponadto przedstawienia te odsyłają do świata nierealnego, świata fantazji, gdzie poczucie zagrożenia jest oswojone, poddane kontroli. Natomiast zło przywołane w niniejszych badaniach, w pracy *Dyktator/Plama/Próba*, ukazujące wampira w odniesieniu do zbrodniarza nazistowskiego, odsyła do zła namacalnego, które w połączeniu z pamięcią narodową, społeczną i historyczną, czy nawet odniesień rodzinnych odbiorcy, nawiązuje do realnego poczucia zagrożenia.

Przeprowadzone badania stanowią kontynuację⁴ empirycznych studiów nad percepcją estetyczną brzydoty. Okazało się, że ocena współczesnych dzieł przedstawiających brzydotę, w ocenie studentów „ekspertów” w dziedzinie sztuki, zależy od dostarczonej informacji na temat oglądanego dzieła i jego autora. Mamy nadzieję, że wyniki niniejszych badań będą stanowić cenną informację dla kuratorów galerii, iż opisy katalogowe i deskrypcja kuratorska stanowią nieocenioną pomoc i mogą przyczynić się do wzrostu zainteresowania, a także poczucia zrozumienia sztuki współczesnej przez oglądających, nawet jeśli są to odbiorcy profesjonalni.

BIBLIOGRAFIA

- Adorno T., W., 1994, *Teoria estetyczna*, Warszawa.
- Cupchik G.C., Gebotys R.J., 1988, *The search for meaning in art: Interpretative styles and judgements of quality*, „Visual Art Research”, 14, s. 38–50.
- Eco U., 2005, *Historia piękna*, Poznań.
- Eco U., 2009, *Historia brzydoty*, Poznań.
- Furnham A., Walker J., 2001a, *Personality and judgement of Abstract*, „Pop Art, and Representational Paintings. European Journal of Personality”, 15, s. 57–72.

⁴ Pierwszy etap badań, zaprezentowany w artykule E. Niestorowicz i M. Szubielskiej: *Maszkarzy i szkarady*, odnosił się do malarskich dzieł sztuki klasycznej, uwzględniając kategorię brzydoty, jaką uwzględnił U. Eco w *Historii brzydoty*.

- Furnham A., Walker J., 2001b, *The influence of personality traits, previous experience of art, and demographic variables on artistic preference*, „Personality and Individual Differences”, 31, s. 997–1017.
- Gołaszewska M., 1973, *Zarys estetyki*, Warszawa.
- Gołaszewska M., 1984, *Estetyka i antyestetyka*, Warszawa.
- Hohensee-Ciszewska H., 1976, *Podstawy wiedzy o sztukach plastycznych*, Warszawa.
- Ingarden R., 1958, *Studia z estetyki*, Warszawa.
- Kempisty P., Skrabek A., 2017, *Nie wytrzymam tego...*, [w:] *Uporczywe upodobanie* (katalog z wystawy), Galeria Labirynt, Lublin, s. 17–22.
- Niestorowicz E., 2007, *Świat w umyśle i rzeźbie osób głuchoniewidomych*, Lublin.
- Niestorowicz E., Szubielska M., Błaszak D., 2013, *Badanie recepcji malarstwa współczesnego. Przeżycia estetyczne wobec obrazów figuratywnych i niefiguratywnych*, [w:] *Sztuka jako remedium*, red. M. Stępnik, Lublin.
- Niestorowicz E., Szubielska M., 2017, *Maszkary i szkarady. Ocena estetyczna klasycznych dzieł malarskich przedstawiających brzydotę*, *Historia i Kultura*, t. 32, s. 228–242.
- Pietras K., 2014, *Osobowość i wiedza ekspercka jako wyznaczniki percepcji współczesnej sztuki wizualnej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”. *Studia Psychologica*, t. 7, s. 24–37.
- Rosekraud K., 1984, *Estetica del brutto*, Bologna, s. 16.
- Szubielska M., Niestorowicz E., Bałaj B., 2016, *Wpływ figuratywności obrazu i zapoznania się z informacją katalogową na percepcję estetyczną malarstwa współczesnego przez ekspertów i laików*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”. *Studia Psychologica*, t. 9, s. 21–34.
- Szubielska M., Francuz P., Niestorowicz E., Bałaj B., 2018, *The impact of reading or listening to a contextual information relating to contemporary paintings on the evaluation by non-experts in the field of art*, „Polskie Forum Psychologiczne”, t. 23, s. 610–627.
- Tomasz z Akwinu, (2017). *Suma teologiczna*, t. 12, London, s. 71–89.
- <https://labirynt.com/uporczywe-upodobanie/>